

EPILOGOA

IRAKURKETARI JARRAITUZ GOGOETAN

Joxe Azurmendi

Periklesen Hildakoen Diskurtsoan irakurtzen denez, gure bizitzako poz txikien tokia etxea da, poz handiena hiria. Pozak eta zorionak ez bide zuten behialako Atenasen beste sor eta iraungunerik hiria eta etxea baino. Gu, ordea, globalizazioaren aroan bizi gara. Unibertsaltasuna eta mestizaia dira oraingo diskurtsoan gizon-emakumearentzat egiazko poztasunen lekua. Gozaten dugun literatura edo musika, interesatzen gaituzten borroka politikoak, mundukoak dira. Kultuak eta modernoak izan nahi dugu, ezta? Etxea eta hiria jonaak dira –gure pozen aberri bezala–, mundua da gure poza.

Eta gure pena. Wittgenstein beti bi mundutan zaiturik zebilela ikusten dugu –idatzi zuen behin poeta gazteak–: alde batetik bere jaioterrian, Vienan, eta bestetik bere adopzio-lurraldean, Ingalaterran. Bi Mundu Gerretan puskatuta mugitu ziren Wittgensteinen bizitza eta bihotza ere: lehenengoan berak, soldadu boron-

datezko, Austria-Hungariarekin egin zuen gerra; bere lagun min David Pinsentek ingelesekin, eta han hil zen. Bigarren Mundu Gerran bera Ingalaterran gelditu zen, ospitale batean erizain; bitartean lagunak eta sor-terria nazien eskuetan. Horrela, ez zen leku batean gus-tura izan inoiz. Ez Vienan, ez Ingalaterran. Ez logika matematikoan, ez filosofian. Ez erlijioan, ez iritzi poli-tikoetan.

Gaur egun esperientzia hori denok edo gehienok ezagutzen dugu. Bakoitzaren inongoztasun politiko, erlijioso, izpirituala, edo nonahikotasuna, gurago badu-zu, erreala edo itxurazkoa. Moda ere bada orain: “izpi-ritu mugikor hori posmodernitatearen bezpera da, mu-gikortasuna eta nomadismoa modernitatearen azken hatsak baitira”. Wittgenstein herraria erdi-katoliko, er-di-judu izango da; erdi-austriar, erdi-ingeles, erdi-logi-ko matematiko, erdi-mistiko poeta, dena eta ezer ez batera. Inor ez da bizi engoitik tradizio bakarrean, erli-jio edo sinesgabezia bakarrean; ezta hizkuntza bakarre-an ere –euskalduna gutxienez–, unibertso bakarrean, li-teratura bakarrean, aberri edo historia bakarrean. Arra-za nahastuak gara denok barruan eta halakoxeak izan nahi dugu.

Txiripa batez gu ez gara Chiapas, Irlanda edo Palestinan jaio, baina zer axola, bagara Chiapas, Irlanda edo Palestinakoak ere. Pixka bat amerikanoak ere bagara denok, eta nahi dugu izan. Pixka bat euskaldunak, pixka bat hinduak. (Budismoaren historia irakurtzen dugu. Yogaz interesatzen gara). Ez, jadaneko ez gara Periklesen Atenas edo Errenazimentuko hiri harresituetan itxita bizi; baina ezta historia unibertsal eurozentrismen XIX. mendean ere, funtsean etxeko atean lotuta, ezezagunari zaunkaka. Eroriak dira mugak. Inor ez da jada “nazionalista” Europan, inork ez du izan gura. Pasea dago. Aspergarriegia da, gainera.

Ez dakit gogorra ala biguna, zer iritzi beharko zaion horri, baina horrelaxe da: mingarriro aspergarria da egun santu guztioro lelo politiko betibata lagunekin, egunkarian, telebistan, etxean, kalean, gure solas, entzunaldi, irakurkizun guztietan; kanpoan edonora joan eta berdin, beti musika bera, euskaldunak garela dakitena orduko; are, nekagarri eta gogoaren itogarria da, korrontearen aurka igerian ibili behar dugunean beti. Zigorgela bat bilakatu da gure mundua. Ez da erraza euskalduna izatea. (Izatea, izan nahi izatea da, enpeina-

tzea da, izateak izate sinplea izan behar zuenean). Zer-bait antinaturala bezala bihurtua dago.

Egia, hedabideen eta globalizazioaren biktimak gara, esango duzu. Nagusien giroa da aldian aldiko giro nagusia, esango duzu, eta nagusi globalizatzaile inperialena eta haien mirabeena da egungoa, gure arazoaren larria ahaztarazi nahi diguna, munduan arazo larriagoak badirelako aitzakian –Elizak egiten zuen halaxe–, azkenean gu geu ere tarraka eraman garamatzana gure fedean egunero pixka bat gehiago erremedio gabe. Egia da. Etengabeko erasoaren pean bizi gara. Gure paisaia urruntasunik gabeko mendiarte estua dela errepikatzen zaigu; argi eta horizonte zabal gabekoa; ibarrek itxi egiten dutela gure ikusmuga eta izpiritua, gure hiri handienak berak auzoak direla eta Euskal Herri osoa barrio bat, bere mitoen lanbropean kukuldua. Gaintitu beharra dagoela euskal arazoaren probintzianismoa; ordekarairten, mundura, unibertsoa (Madrilera!)... Eta zer?, gezurra ote da hori dena? Denok sentitzen dugu, gezur horietan egia gehiegi dagoela. Kontraesan kaos batean bizi gara. Gure etsaiekin ados eta haserre. Askotan, etsaiek aurpegiratzen digutena, geuk sentitzen duguna da. Ez da, beraz, etsaien polemika eta iseka kontua ba-

karrik, eta gutxiago moda edo presio globalaren arazo soila, maiz ihes egin behar izaten badiogu politiko eta filologo edo gramatiko euskaltzaleen alamenari (bizia bizi nahiz, beste gabe), zeruazpi zabalago bila. Politika beti abertzaleak aspertu egiten gaitu. Aspertu egiten gaitu etengabe euskara, euskararen ajeak, euskal literaturatxoa, euskal bertsolariak, euskal txistulariak eta panderoak eta euskal miseriak besterik ez dakien euskal kultura narrasti batek. Beti euskal presoak, euskal markoa, euskal sukaldaritzza, euskal txirrindularitzza, euskal herri kirolak, sagardotegiak. Gehiegi da. Arnasa behar dugu. Mitologia grekoa nahi dugu ezagutu. Afrikako poesia. Munduko haizea. Eta etxetik eta hiritik ihesi, mundu berrietan identifikazio –identitate– berriak bilatzen eta aurkitzen ditugu, libre izateko. Denok daukagu horrela arima bat baino gehiago barruan, arima diferenteak. Eta arima batek bestetik askatzen gaitu pixka bat; aberri batetik besteak; historia batek bestearen zama jasangaitzetik. Hala, literatura errusiarra, haurtzaroko opor baten oroipena, gaztetako maitasun isilen gogomina, gure errefuxiatzeko etxe txikiak bilakatu dira; eta Erroma, Atenas edo Florentzia gure sorterriak dira Zegama edo Iruñearen ondoan.

Alegia, lehenago –ez da hain aspaldi– Europa osoan horri alienazioa esaten zitzaion, “Entfremdung”: arrotza, errogabetzea, norbestetze edo besterentzea, norbere izaera jatorra galtzea. Eta demonizatua zegoen alde guztietan, ideologo burgesetan hala iraultzaileetan. Subjektu moderno famatuak oraindik gotor zirauen. Nortasuna bloke sendo pitzatugabetzat hartzen zen oraindik. Osoko karaktere viktoriano bat. Halakoa esijitzen zen nor izateko, geroz eta (jada Hölderlinek erdibitua aurkitu zuen gizarte burgesean) gutxiago aurkitzen bazen ere. Hegeliano edo marxista, denak ados ziren, horregatik: masa errogabeen –“bizkarrezur gabekoak”, esango zuen Ortegak– alienazioa da minbizi modernoa. (Urteotan arruntu den “masa” berbaren erabilera bera aski esanahitsua da; ikustea dago P. Sloterdijken *El desprecio de las masas*, 2002). Langileari bere eskuen produktua arrotza bihurtzen zaio, protestatu zuen Marxek. Bere komunitatetik eten eta urrundu, bere gizartea gabetu, giza naturari arrotzu egiten zaio proletarioa. Bere kultura ez da berea. Ez du bere-bere moralik, nortasun propiorik. Ez da gizaki bat, bere buruaren jabe. (“Proletarioak ez *du* aberririk”, esan zuen halaber: progreratzuek “aberririk ez du izan behar” itzuli zizuten espai-

nolera). Gizakia desgizatzen duen aberririk eza edo errogabezia hori, kapitalismoan, Manterolak eta Orixek eta deitoratua –gure progreek ridikulizatzen zuten deitorrea–, Karl Polanyik aztertu zuen, Euskal Herriko industrializazioarentzat ere egokitasun guztizko analisisetan, 1944ko *The Great Transformation* liburuan, historia ekonomikoaren aldetik; Simone Weilek, 1949ko *L'enracinement* liburuan, historia politikoaren aldetik, ezker-ekertiar bi bakarrik aipatzeko (ezdogmatikoak; horregatik “ezkertiar profesional” askok ignoratuak hemen). 1948koa da *1984*, nortasun anulatuen Estatua (G. Orwell). Jada 1931koa zen Huxleyren *Bai mundu berria*. Poesian L. Damas, bera mestizaia kasu historian ereduizko baten produktua izaki, “négritude”ko poeta, 1912an Cayenen jaioa, lekuko baliagarria da, arbasoen erro galduengatik bere ni desagertuagatik bezala aiene eta otoi egiten duenean (ik., orobat, “Le Hoquet” adibidez; antzeratsu adiakatu baita batzuetan Zelaia gure artean):

*Rendez-les moi mes poupées noires
que je joue avec elles
les jeux naïfs de mon instinct (...)
redevenu moi-même*

*nouveau moi-même
de ce que Hier j'étais
hier
sans complexité
hier
quand est venue du déracinement.*

Orain baino lehen, mestizaiaren arazoa, moduren batean, 60ko azken urteetan edo 70.etan ibili zen estreinako aldiz gure artean, orduan Senghorren poesia-aren eta “négritude”aren inguruan piztu ziren polemika batzuekin lotuta, zuzen oroitzen banaiz, poeta horien obrako mestizaia kulturala goratzen edo eztabaidatzen baitzen. Arazoa bera zabalagoa eta lehenagokoa zen. “Lirika beltzak”, Lehen Mundu Gerraren ostean, komunitate afro-amerikarren ahozkoitasuna eta sentimenduak, oihartzun biblikoak, jazzaren erritmo eta harmonia subtilak eta disonantziak, Harlengo dialektoaren kolorearekin konbinatuz Ipar Amerikan loratu eta gero (McKay, Langston Hughes), bere produzio erdigunea Antilla frantsesetara pasa zuen Bigarren Mundu Gerraren inguruan eta ondorenean (Aimé Césaire martinikarra, Léon G. Damas Guaianakoa, etab.). Ingelesetik frantsesera

pasa zen, beraz –Nicolas Guillén Kuban ahazten badugu–, eta New Yorketik Parisera, hemen(dik) Afrika frankofonora zabalduz, Léopold Sédar Senghorrekin bereziki, Parisen zegoen senegaldarra berau. Ispiluak ditugu. Problemaren ispiluak ere bai. Mestizaia kultural-poetiko hori substantzialki, esan dezagun, positiboa zen; edo kontsidera zitekeen behintzat momentuan oso positiboa. Positiboa, zibilizazio zuri nagusiarentzat zen batik bat, baina baita beltz eta mulato zapalduentzat beraienez ere. Ordura arte espresio idatzira atek itxita egondako beltzek, kultura literario ofizialean existentziagabeek, “beren literatura” zuten. Existitzen ziren kulturak! Bestetik, zibilizazio zuriaren mintzairerako poesia nekatuak, indizio berriarekin, bizitasun berri bat bizi izan zuen. Arte primitibo afrikar eta ozeaniarrekiko kontaktuak pintura europarrean lehentxeago bide berriak eraginak zituen moduan (Picasso baitan edo espresionismoan, adibidez), poesian ere lirika beltzaren bultzadak iraultza bat ekarri zuen –poesia frantsesaz ari naiz orain batik bat–, ustekabeko metafora, irudi-mundu, erreferentzia, esamolde, transgresioetan aberatsa. Lirika beltza, puri-purian zegoen surrealismoaren heldutasuna eta gailurra bezala ospatu

zen Pariseko sektore abangoardistenetan. Iraultza poetikoaren garaipena. Poesia berria izateaz gainera, sozialki ere mingoski ausarta baitzen, beltzen zapal eta ustiaketa mendetakoaren salatzaile. Nagusia hil duen esklabo errebelde zigortuak, Kristorekin eta Eskiloren Prometeorekin batera asoziatua, mito berri (“mestizatu”) kitzikagarri bat altxatzen zuen bandera. Poesia berriro herriaren aspirazioen kanta eta erritmo bihurtzen zuen. Poesia, berriro, herriaren poesia. Modu askotan garaiko izpirituaren espresio pribilegiatua zen poesia honek, horrela, menta literarioaz gain, arrakasta politikoa irabazi die poeta beltzei urte batzuetan Frantzian (Senghorrek kargu altuak izango ditu administrazio eta diplomazia frantsesean, behin baino gehiagotan Frantziaren ordezkaritza internazionala bere gain izango du).

Bigarren Mundu Gerrak, ordea, eta jarraiko deskolonizazio prozesuak, gauzak konplikatu egin dituzte. “Frantzia salbatu” zuten batailoi beltzen desengainuak, eta deskolonizazio exigentzia Frantziak itsu ukatuek, “négritude” proiektua kontraesan zailetan nahastarazi dute. Afrikan militantzia antifrantses eta antieuroparra joango da nagusituz ezinbestean, mestizaiaren ideia-aren lekuan. (Urteotan “senegales” hitzak orain zipaio esaten

denaren antzeko esanahia hartu du). Zer egin behar zuten Estatu afrikar berriek: Europako kultura kopiatu? Eternitate guztian bigarren mailako europarrak izan? Ordura arte gizadiaren zibilizazioa –hari hegeldar-marxistan–, zibilizazio bat eta bakar progresibo bezala suposatzen zen, ez zibilizazio ugari ezberdinen elkarketa bezala, diferentzien begirunearekin. “Négritude”ko poeten mestizaiak, bada, “zibilizazio unibertsala” zuen helburu, munduko gizon-emakume guztiena diferentziarik gabe. Xedea beltzei zibilizazio horretan beren lekua irabaztea zen. (Badakit puntuotan Senghor eta Damas, esaterako, ez dagoela berdintzerik, baina guztiez oroharki mintzatuko naiz). Lirika beltzak “arrazoi heleenikoari” –Europari: teknika eta zientziari– “arima afrikarra” kontrajartzen zion, oso orduko oposizio modu batean; unibertso berri bat, gizakiarena, nazionalismoen XIX. mende europar zaharrari (XIX. “mende luzea” Lehenengo Mundu Gerraren bukaeraraino luzarazi ohi da), zuri eta beltzik gabe, denen askatasun eta anaitasunezkoa. Funtsean Europako abangoardien xede bera zen, baina “négritude”tik ikusita eta aberastuta. Agertu zen, ordea, xede “unibertsalaren” aldarririk europarren-tzat balio zezakeela irekitasunera dei bezala, baina he-

rrri beltz kolonizatuak birkolonizatzeke balio ziela aldi berean (europarron kultura “unibertsalean”). De fakto, mestizaiako zibilizazioa literario soila zen bitartean –mugatutasun horregatik ez zitzaion sortu hasieran kontraesan gehiagorik–, “zibilizazio unibertsal” horren esanahia izan zitekeen, arazorik aurkitu gabe, guztiz orokorra eta ber denboran guztiz partikularra, guztiz frantsesa alegia: linguistiko eta literarioki, hasteko (Antilletako beltzek aspaldi galduak dituzte –“mestizaia” baten biktimak!– beren hizkuntza afrikarrak: frantsesa da beren komunikabide naturala; Senghorri ez dio problemarik sortu frantsesa hautatzeak bere zibilizazioko hizkuntza unibertsaltzat), eta politikoki gero (Senghor nazionalista frantses bat da). Deskolonizazio mugimenduek, ordea, bi Afrika beltz zegoela, jarri zuten agerian, bat frantsesa eta bestea ingelesa (edo hiru: portugesa), eta bakoitzaren mestizaiak –bakoitzaren “zibilizazio unibertsalak”–, paradoxalki Afrika banatu egiten zuela, batu ordez. Koloniak independizatu edo independentzia borrokan sartu ahala dilema sortuko da, kultura europarra ala afrikarra hartu behar duten. “Hizkuntza europarreko literatura kolonizatuak” landuz, Memmik esango duen legez, zibilizazio famatu horretatik kanpora lagatzen dira jatorriz-

ko hizkuntza afrikarrak, egiazko Afrika historiko guztia hortaz. Zer egin Afrikako mitologia, erlijioekin (ez kristautasuna eta ez islamismoa dira “beltzak”), “filosofia afrikarrarekin”? Dilema politikoak odoltsuagoak izan dira. Afrika osoa Europako kolonia zen orduan. Alemanek Frantzia okupatu dutelarik, soldadu beltzek, oroz gain senegaldarrek dute aurreneko lerroan alemanen aurka gudukatu eta “Frantzia salbatu” beren “odol beltzarekin”. Senghorrek Frantziaren alde hartu ditu armak, amets bakarra Frantziaren askapena izan du; “Frantzia batua” eta soldadu senegaldarrak kantatzen ditu fronteko poesietan, Frantziaren askapenaren alde egiten du otoitz Jainkoari gartsu, “Stalag 230”ean nazien preso dagoela (E. Salaberry euskalduna egon den bezala, “Stalag IV B”an preso, eta “frantses nazionalista” gartsu halaber); libertatean berriro Parisen, “Bake otoitz” jaukalean (“Jauna, nazio zuri guztien artean, para ezazu aitaren eskuinean Frantzia”), maitasun mugagabezko monumentu bat eraiki dio Frantziari, 1945eko urtarrilean. Ordea, frontean onak zirenak aurre-aurrean joateko, garaipen ospakizunetan bazterrean geldituko dira, “mesprezuzko alabantza” hutsalez soilik ordainduak jeneral zurien diskurtso zurietan. L. Damas, “négritude”ko po-

eta kaustikoena, sarkasmoz zuzenduko zaie senegaldarrei, Alemaniak okupaturiko Frantziaraz arranguraten direlako, Frantziak okupaturiko beren aberriaz arranguratu behar luketenean. Frantz Fanon, Fort-de-Francko Institutuan A. Césaireren ikaslea bera, hamazortzi urterekin klandestinitatean sartu eta Frantziako indar libreekin jardungo da gerran. “Je me suis trompé”, aitortuko du lapidario amaieran: ez dut arriskatu bizia askatasunagatik, zurien askatasunagatik baino. Urte gutxitan giroa arras aldatu da. Senghorren “mestizaiak” (pertsonalki bere zainetan odol ttantta portuges batzuk eduki uste –gura!– zuen berak) honezkero kritiko gogorrak izango ditu. 48an publikatu da Senghorren *Poesia beltz eta malgaxearen antologia* garrantzitsua, “négritude”aren euforian oraindik, Sartreren hitzaurre dotore batekin gomendiozkoa (“Orphée noir”); 57an publikatu du Memmik *Kolonizatuaren ezagugarriak*, eta hitzaurrea Sartrerena da orobat, baina militantea orain, Afrikari gerrara eta Europarekin etetera deika. “Herri batek bere heriotzaren tankeraz besterik ez daukanean hautatzerik, eta zapaltzaileengandik etsipenaz besterik ezer har ezin dezakeenean, zer besterik gal lezake? Zorritxarra bera bilakatuko du bere ausardia; eta koloni-

kuntzak ezarri dion arbuioaz, kolonikuntzaren arbuio osoa egingo du”. Ez dago ja mestizaia konturik. Etena galdatzen da. “Utz dezagun Europa hori –idatzi du Fanonek, gazterik hil hurren–, inoiz ez duena gizakiaz kalakatea bukatzen, topatzen duen edonon masakratu egiten duen bitartean”. Ez naiz gehiago luzatuko historia honetan. Irakurleak gogoratuko duenez, literatura honek 60/70 urteetako euskal gazteria ezkerzalean eragin handia izan zuen. 1970ean euskaratu du Arantxa Urretabizkaiak F. Fanonen *Afrikar iraultzaren alde*; 74an Txillardegik Memmi; *Damnés de la terre* (1961) klandestinitateko brebiarioa bezala izan zen momentu batean. Mestizaiaren arazoa, beraz, bigarren aldiz jotzen dugu oraingoan. Eta estreinakoan tragedia dena, bigarrengoan fartsa izaten omen da.

* * *

Kontraesan artean bizitzen ikasi behar izan genuen. “Kulturalistak” ginenok, txit borrokari batzuek erdeinuz esaten zuten bezala –“où sont les feux d’antan?”: orain boteretxoetan daude, eta beti ere borrokatxoetan–, kulturaren munduan normala eta emankorra mestizaia de-

la pentsatzen genuen, orain bezala orduan, ez etena, politikan etenak behar-beharrezkotzat edukitzeari utzi gabe horregatik batzuetan, eten ahal bada. Gainera, orduantxe genbiltzan gu, euskal mundu itxia iruditzen zitzaigun Orixe eta abarren tradizioari ihes egin nahita, edozein literatura atzerritarretan erreferentzien bila. Mestizaia kulturalaren kontrarioa ezin izan naiz, hortaz. (Gure belaunaldiak zerbait bilatu badu, mestizaiak izan dira. Kulturalak, ideologikoak –inposibleak zirenak ere). Gogoratzen naiz, ordurako bazituen kritiko zorrotzak, baina Senghor lehen aldiz irakurri nuenean, nolako zirrara eta txundidura eragin zidan. “Négritude”ko poetek, beren aberriei ez dakit zenbat eman dieten, Europari asko eman diote. Egia da, beraz, horrela nahi bada: diferentziek elkar osatzen dute. Kulturen, horrela, logika bitxi batek objektiorik gabe balio duela ematen du: Sédar Senghorrek literatura frantsesa aberasten du; literatura frantsesak Afrika aberasten du; Sédar Senghorrek, Frantzia aberastuz, Afrika aberasten du...

Bai, denak dena elkar osatzen du eta aberasten du “mundu posibletarik hoberenean”. Ideian. Errealitate xumean gauzak –atzo kolonialismoan bezala gaur globalizazioan– korapilatsuagoak dira. Kultura ez da ba-

kandua, irlatua ematen. Kulturak bere historia soziala, politikoa, ekonomikoa izaten ditu. Poeta beltzak –beraiek esan dute hori nahikoa– mestizaiaren autoreak baino lehen, mestizaiaren biktimak izan dira. (Zer besterik gara gu geu?) Mestizaiak beti dauzka bere onuratuak eta bere kaltetuak. Batzuk aberasten ditu, beste asko puskaildu egiten ditu, herri eta kultura osoak. Globalizazioaren eta unibertsaltasunaren sinplismo bategi nahi lukeena baino, katramilatsuagoa dela diferentzien arteko bizitza, egunero esperimentatzen duguna da, bai indibidualki eta bai kolektiboki. Egia da, denok aberri –arima– asko dauzkagu eta behar ditugu libre izateko. Gure barnean kultura ezberdinak, ahots ezberdinak mintzo zaizkigu, ari zaizkigu deika. Elkar osatzen dute. Diferentzien jokoak askatzen gaitu, egiten gaitu libre. Tradizio bakar higiezin baten harlauzapean geun-deke bestela eternalki lotuta, geldi. Diferentzia da, kontrastea, mugimendua –itsasoa, mendia eta zeru izarra–, mundua ederra egiten duena, eta ederrak libre.

Hori egia da; batez ere, egia horrekin zenbat gezur ezkututzen den, ezkututzen bada. Dena ez baita diferentzien harmonia eta gozo hutsa. Ikusmolde horretan, ikusi gabe uzten da apropos konfliktoa. Arima guztiak

gure barruan ez baitira berdinak, apenas antzekoak ere. Haize-orratza ez den edozeini bederen, diferentzia askok (*Metodoaren Diskurtsoa*-k kanibalen razionalitateak gure razionaltasunarentzat adierazten duen desafioa aipatzen zuen etsenplu gisa) ukaziozko kontraesana sortzen dio, eta borrokatu eta aukeratu beharra dago. Beraz, zirt ala zart ukatu eta ezabatu beharra, ez arduragabeko mestizaia jolasik. Diferentziak ez dira indiferenteak. Denak ezin dira eneak izan. Batzuk mehatxu bat dira niretzat. Beste batzuentzat ni naiz mehatxua, eta ezin naiz eta ez dut nahi ez izan. Betiko adibidea emakumearekiko tradizio afro-asiar batzuk dira. Badute beren arrazoizkotasuna. Kontrako gure iritziak bezain razionalak dira absolutuki begietsirik, razional bezala (inkisiziokume progrenahi batzuek bakarrik ukatzen dute hori, dena nahastuz). Beste gauza bat da, arrazoizkotasun hori, ez bakarrik ez dela gurea, baizik ezin dela gurea izan. Are, gure kontzientziak –identitateak–, beraz, gure razionalitateak, haien ukoa eta borroka agintzen digula, historia konkretu batenak baikara gu ere produktua, eta ezin gara ez izan. Diferentzia asko onar daiteke, beste asko onartezina da. Kontraesana erabatekoa denean gure baitan, arima biak gelditzen dira bula-

rrean buruz buru, besteak isildu eta, hi ala ni: konponbiderik ez da posible izango. Honek eguneroko gure arteko mila atazatzorentzat berdin balio du. Borroka artean egin behar izaten ditugu bizitzan geure hautu moralak, literarioak, politikoak, filosofikoak. Gure hautu existentzialak. Denak baiespen eta uko artean erdie-tsiak. Honi bai, hari ez. Askatasun absoluturik ez dago. Nire historia pertsonal honetan, naizenak adina, ez naizenak egiten nau. Negatibitatea esentziala da, esentzialki mugatua den izakian. Azken finean, mugak jo ez dituen, kontraesana aurkitu ez duena, ezetza ikasi ez duena, aukera egin ez duena, inongoa ez da, eta ez edonongoa.

Inoiz ez gara egiaz edonongoak. Dei asko eta asko, bizitzan suertatzen zaizkigun gehien-gehienak, urrungo iluntasunetik bezala heltzen zaizkigu, eta faszinaturik entzuten ditugun gomitak dira. Baina diferentziak, maitatu arren eta ahalegindu arren, diferentzia izaten jarraitzen du, ihes egiten digu, zein gutxi garen egiaz “edonongoak” ebidentzian jarriz. Bakoitza, bera dentxoia izateraino, iristen da, eta ez gehiago. Kultura txinarra zoragarria da, baina ni ez naiz txinarra. Zenbat eta gehiago estudiatu Mexikoko kulturak, garbiago gelditzen zait,

ezin naizela zinki haietan barneratu. Westfaliako ospitale batean agureekin mintzatzen naizen oro, zulo bat bezala sentitzen dut nire baitan haien haurtzaroaren falta, ulertu ahal izateko soil-soil haien zahartzaroko mundua. Ez naiz sekula indiar bat, japonese bat izango, mundu guztia ibili eta irakurri arren. Esperientziak irakasten digu, zein geu garen eta ez bestea; txikitatik geure-geurea ez den herri, tradizio, erlijio, kultura, jendeetan (haien umorean, sentimenduen mintzairan), ozta zulatzen dugula. Zeure mugen preso gelditzen zara beti. Egunero deskubritzen duzu, aspaldiko lagun alemana, ikaskide palestinar musulmana, primadera batean ezagutu zenuen andragazte judu italo-tunisiarra, Hendaian egoten dena orain alabekin udaoro, bizilagunaren gaztetandiko adiskide lesbiana, elkarrekin paseatzen zaretena ibai ondoan, zeure koadrilako jendea, beraiekin harreman aski estuak urteetan izan eta gero ere, funtsean ezezagunak dituzula. Zu zeu beraiei arrotza zatzaizkiela. Azken finean “besteak” beti ihes egiten dizu –andralaguna edo haurra, edo zure autore favorittoa bezain hurkoa izanik ere–, bestea beti misterio bat da. Apaltasun pixka bategatik besterik ez bada, lotsa izan beharko ginateke inoren aurrean gure unibertsaltasunik ahotan hartzeko edo

hartzten uzteko. Gure mugatutasun hori –mugatutasun pertsonala bezala gure hautu existentzialena, gure kulturarena edo gure moral hauskor eta ezegonkorrarena–, hau da, gure “unibertsaltasunaren” fikzioa, egunero ikusarazten digu errealitateak.

Idazten ari naizen Kolonia honetan, munduan metropoli handietakoa izan gabe, mestizaia edo multikulturaltasuna, Madril baten aldean esaterako, bai kokagune geografikoagatik eta bai historia luze batek halakoxetu izan duelako (hastapenean kolonia erromatarra, Neronen amak fundatua; gero plaza frankoa, hiri independentea Inperio erromatar-germanikoan, prusiarra hurrengo, frantsesa aldi batez, egun Belgika eta Holanda ondoko hiri alemana), mendeetan zehar hiriar bere arkitektura eta aspektu urbanistiko guztia antzinadanik markatu dion zerbait da, kalean edonon topatzen duzuna, jendeetan bezala eraikinetan, lehenago gerren edo Ipar Europako erlijio eta sekta ugarien mugimenduen ondorioz, orainago XIX. eta XX. mendeetako migrazio politiko eta laboral bortitzen obraz (edonon ondare erromatar edo ertarotarrak; kapera katoliko nahiz protestante, sinagoga, meskita; grekoen azoka, belgiarren auzo, denda japonese edo turkoak). Biztanleriatik ia

%19 da ez alemana. (Bilbon, adibidez, %2,5 baino ez da ez Estatu espainolekoa; Madrilen %5-6). Gainera, etorkinotako gehienek badakite espainolez mintzatzeko Bilbora/Madrilera jin/joan baino lehen; Alemaniakoek ez dute alemana jakiten). Arrazoi eta historia franko ezberdinak bokaleratzen dira Koloniako immigrazioan: latinoamerikarrak 2.000 inguru dira, beste hainbestetsu iparramerikarrak. Bakarrik, latinoamerikar asko exiliatua dela. 7.600 afrikarrak, 13.700 asiarrak, turkoak gabe. Hauek, beti immigrazio handiena hiri alemanetan, 72.000 dira berak bakarrik, beren eskola erlijioso, organizazio politiko, salerostegi eta prentsa propioez, presentzia publiko handiarekin. Gerra edo jazarpenetako iheslariak, nola zaharrak hala berriak: armeniar, azerbaijandar, bosniar, afganiar, ruandar, vietnamdar, kanbodiarrak, laostarrak, srilankatar, kubatar, txiletarrak; 2.000 irakiar eta 5.500dik gora iraniar edo pertsiar. Europa ekialdetar ohiko hainbat naziotako ordezkariak: errusiarrak 4.300, poloniarak 5.300, serbiarrak 10.000tik gora (kosovotarrak barne!), 3.000tik gora ukrainarrak, kroaziarrak ere ia 3.000, 1.000tik gora mazedoniarak; talde dexenteak orobat kazakhiar, kirgiziar, hungariar, txekiar, bulgariarrak; txikiagoak eslobakiar,

eslobeniar, georgiar, moldabiar, uzbekiar, lituaniar, es-
toniarrak. Europa Batu barruko langile immigrazio
klasikoa: 21.000 italiarrak, 6.800 grekoak, 3.600 por-
tugesak, 3.000 paseak espainolak berak. Beharrak era-
ginaren alboan, immigrazio kultural eta tekniko be-
rriagoa dago, ofizial berezitu eta profesionalena: ia
3.000 frantses, 2.500 britainiar, kopuru berdintsua
herbeheretarrena, 1.700 belgiar, 500 inguru japonés
eta beste hainbeste suitzar eta eskandinabiar, 1.500 txi-
nar. Kultura eta nazio pila bateko klub, folklore eta ki-
rol eskola, musika talde, restaurante eta bilgune, mu-
seo, otoigi, tenplu, irakurtegiak aurki daitezke hiri oso-
an barreiatuak. 84 estatu-nazionalitate ezberdinetako
jendea bizi da oraintxe, 180.000tik gora, nazionalitate
alemana hartuak dutenak zenbatu gabe, milioi bat in-
guru arimako hiri honetan. (9.000 eskas Bilbon,
231.000 Madrilen). Zenbat diren egiazko nazioak eta
hizkuntzak eta erlijioak, Jainkoak daki. (Estatistikaren-
tzat euskaldunak eta katalanak, adibidez, espainolak
dira; Errusiako edo Txinako nazionalitate ezberdin uga-
rietakoak, estatu-nazionalki denak errusiar eta txina-
rrak, beste gabe; kurduak turkoak dira, etab.). Etiopian,
Nepalen edo Txinan zer problema politiko dagoen ja-

kin nahi baduzu, egunero bada ikuskizun edo ekitaldi-
ren bat izkinaren batean, oso erraz kausituko duzu ber-
toko norbait informatzeko. Alemanez hitz egingo du-
zue. Ziurrago dena, ez duzu astirik izango eta batere ez
duzue hitz egingo. Bakoitza bere munduan biziko za-
rete. Gogoratzen naiz behin nola irakasle madrildar ba-
tek, mestizaiaren apologia sutsua egiten ari zela, adibi-
de gisa Madrilén okay, up to date eta, ez dut buruan,
gazteek arrunt erabiltzen omen dituzten antzeko hi-
ruzpalau esaera ingeles aipatu zituela seinale gisa. Gaz-
te kulturaren internazionaltasunaren seinale. Eta harro,
gizona. Pentsatu nuen, hark gure gazteen euskañola be-
zalako zerbait urrundik ere sekula entzun gabe zeukala.
Ulertzekoa begitandu zitzaidan, berak imajinatu ere
ezin duen zerbait izatea, mestizaia problema *ere* izan dai-
tekeela, folklore linguistiko edo musikal pixka bat beste-
rik ez baitzirudien harentzat. Kolonian askotan egiten
den alemana –neuregandik hasita– ez da oso diferentea;
alemanek berek asko nahasten dute ingelesa alemanare-
kin (asko esaten dudanean, asko esan nahi dut). Baina
batak eta besteak ez daukate zerikusirik. Bigarrena *chic*
da, kultura; bestea, inkultura, ezinaren nahaslore (mesti-
zaia, hain zuzen). Alemana ingelesarekin mestizatzen

duten klase eta jendeek, inoiz ez dute mestizatzen turkoarekin. Logikoa da. Erljio, moral, kultura diferenteak indiferenteki bizi dira elkarren ondoan, indiferentzia maiz aski agresiboan hala ere. Ez hoberako eta ez okerragorako dago betarik, ez interesik, erdeinuzko errukiz edo kontzientzia txarrez “toleranteak” izateko baino gehiago. Hemen gutxi ikusten diot inori mestizaia kulturalaren harrokeriarik. (Ba ote dago, egon ere?). Edonon entzuten dudana eskolako problemak, integrazio falta, alemana ez dakiten gazteen etorkizunik eza, kriminalitatea, arrazismoa, hiriaren zikinketa, etorkin auzoen narriadura, gizartearen kraskadura, hizkuntza alemanaren irakaskuntza sendotu beharra eta gisako preokupazioak dira, bai jendeari eta bai politikoei. Nolabaiteko “mestizaia” egon badago, erreala da, onuragarria da, eta problema handia da.

Zer da mestizaia eta zeri deritzogu unibertsala? Mestizaia, seguru asko, pobreen gauza bat da. Eta predikatzen zaigun mestizaiak seguru asko esan nahi du, miseriarekin kontent egotea izan behar duela gure destinoak. Txikizio asko egin eta gero hasten da mestizaia aberastasuna izaten, historian kalbario asko bezala.

Unibertsaltasunari dagokionez, egia esan, zer unibertsalagorik Periklesen etxea eta hiria baino, alegia mendiko baserria eta auzoa baino, edo gure herri zatarretako kale bazterrak baino, mila influentzia moduren produktu historiko nahasiak denak? Kultura bat, txikiena ere, ia beti da mestizatua; eta beti-beti da unibertsala. Izaeraz edo naturaz denak unibertsalak (Amazoniako tributxo edo kulturatxo batek, gizatasunaren garapen oso-osorako posibilitate bat, eredu bat, eskaintzen du edozein gizon-emakumerentzat, printzipioz munduko beste edozein bezain baliozkoa), existentzian, hau da, denboraren baldintzen pean, kultura guztiak dira partikularrak, eta de fakto elkar eskluditzen dute hein batean, hein batean elkar barnebiltzen, hein batean elkar osatzen, aberasten. Gizaki izateak, giza kultura izateak, posibilitate bat izateak edonoiz edonorentzat egiten du unibertsala kultura bat edo gizaki bat –gizaki oro eta kultura oro. Aldi berean, denok derri gor orain-hemengo gizaki hauxe, kultura hauxe izateak, eta ez “besteak”, unibertsalari kontraesaten dio ezinbestean. Teinka horretan existitzen gara denok, gizon-emakumeak nahiz kulturak, denok berdin unibertsal eta berdin partikular mugatuak zero eta infinitu arte-

an, idealetik txikiak eta handiak berdin urrun, denak berdin partikular mugatu. Teinka hori giza existentziaren baldintza esentziala dela ezkutatu nahi izaten du globalizazioaren eta mestizaiaren diskurtso jaigirozko guztiak.

Ez da ezer berria, “Inperioa” beti horrela mintzatu izan da: estoizismoaren ahotik, kristautasunaren ahotik, Ilustrazioaren ahotik. Zerbait hunkigarria eta indignantea dauka, Seneka esklaboaren eta jabearen berdintasunaz meditatzen ikusteak. Diferentzia ez da beti konfliktoa; baina konfliktoa denean, ukatuz gainditzen da. Mendebaldeko dominazio kulturaren ezaugarri bat da diferentzia konfliktiboak guztiaren “berdintasunaz” gainditzea. Hots, partikular konkretu bat deklaritzen da unibertsala: horrekin beste guztia ezabatua edo azpiordenatua gelditzen da. Unibertsala gizaki filosofikoa da; beste gabe, esklaboa ez da gehiago esklabo, munduko hiritarra da (“erromatarra”). Ez dago judu ala grekorik, esan du Paulok, salbazioa unibertsala da: eta grekeraz esan du. Eliza “katolikoak” ebanjelioa lehenengo latino-erromatartu egin du, eta forma horretan ezarri du dogmatikoki mundu guztian (Judea probintzianoko ebanjelioa izanez bakarrik zena egiaz unibertsala). Ho-

rrelaxe mintzatu izan da orobat giza eskubide unibertsalen “Iraultza” mendebaldean, Humboldték jada ohartarazi bezala: unibertsal, hau da, modelo partikular baten arabera berdintzaile. Frantziako Iraultza, Iraultza guztiz unibertsalista zen, teorian: gizakia qua gizakiaren eskubide naturalena, abstraktuago eta unibertsalagorik ez dago. Errealitatean diskurtso unibertsalistaren azpian Frantzia zegoen, egon, partikular eta konkretu: Errenazimentuaz gero, geroz eta Frantzian nagusitzena-go dakusagun kultura unformatzaile absolutista. “Il est assez remarquable –erreparatu zizun Benjamin Constantek halaber (baina hauek zinez ziren liberalak!)– que l’uniformité n’ait jamais rencontré plus de faveur que dans une révolution faite au nom des droits et de la liberté des hommes”. (Harrituta irakurri diot egunotan Etienne Salaberryri: “Denborak iragan behar ohartzeko erreboluzioneko solas ederren gibelean gorderik zalgola Frantziako oilar, eremuz eta ontasunez gose-hamikatua...”). Onerako zein txarrerako, unibertsala ezin da eman, partikularren forman ez bada. Partikularra landuz bakarrik loratzen da unibertsala. Eta bere unibertsaltasunaz asko loriatzen denak, kasik seguru, bere partikularkeriaren bat ezkutatu nahi digu.

Errotiko anbiguotasuna baino okerrago –errealitate gizartetarrak beti baitira anbiguoak–, obligazioa bezala da gaur unibertsaltasuna goratzea, baina esan behar da, historian ikusten den eran, unibertsaltasunaren ideian bertan zerbait ankerra, destruktiboa dagoela. Intolerantea. Errukigabea diferentziarentzat (pluralismoa goraiatuz, noski; Erromako Inperioak politeismo nabarrena kultibatzen zuen bezala, baina den-denei Inperatorearen kultua exijitzea ahazteke), hots, errukigabea ahul edo menperatuarentzat, hori –eta etsaia– deklaritzen baita beti “diferentea”. Diferentzia, de fakto “unibertsal” handiaren fabore sakrifikatzen da beti; ez kulturalki “ezunibertsala”, baizik politikoki ahula, militariki ezdeusa azken finean. Kulturarekin horrek ez baitu zerikusi gehiegi. Erromak Grezia zanpatu du, hots, Erromak “unibertsaldu” du Grezia mendebaldean. Espainiak “zibilizatu” du Mexiko eta historia unibertsalean sartu. Ingalaterrak India, Frantziak Egipto. Horregatik, beharbada ulergarria da, kulturen unibertsaltasun eta mestizaia diskurtsoek espainol, frantses, amerikano bat, beren “Inperioekin”, entusiasmaz; afrikano, euskaldun, eta Austria-Hungariako txekiar edo hungariar bat diskurtso horiekin, pixka bat a priori

mesfidatu gabe, entusiasmatzea, ulergarria izan daiteke apika interes pertsonalen edo nazionalismo horien mailan, baina jeneralean ez dirudi oso interesantea, unibertsaltasunaren aldetik hain zuzen, salbuespen indibidualak beti salbu. Mundu plural eta plurala nahi dugun batean, herri bakoitzak munduari, munduak berari eman dion ikuspuntu eta esperientziatik, berak hari aportatzea, dirudi normalean bidezkoena, poetak Cervantes baitan bertan aurkitu duen gisan.

Unibertsaltasunaren ideia, anbiguotik –hori berez positiboa da niretzat– ekiboko eta gaiztoa, eta –gehienetan– agresiboa izatera pasatzen da, handiaren mozturro bezala erabiltzen denean. Handiak ez du egiten unibertsalagoa. Baina zenbaitek horixe uste duela, ematen du. Hori bai, izan daiteke kultura arazo bat, kultura falta arazoa hain zuzen. Euskal Herria, euskal kultura, literatura, txikiak dira. (Abertzaletasuna bidaiatuz sendatzen dela esaten zuen Benegasek. Beharbada horixe gertatzen da restaurantez restaurante bidaiatuz. Apenas, kulturaz kultura bidaiatuz gero). Batzuk, Donostiatik Madrileraino “unibertsalduz” gero (edo Bilbotik Salamancaraino, berdin da), ezin dira ja etxean kabitu. Bere burua unibertsaltzat agertu nahita, norbait horrela

hasten denean desenkusutzen edo atakatzen (“euskal literatura, ez; niri literatura unibertsala...”), beti izan dut ustea, harroa eta ez oso inteligentea izan behar duela, edo ez batere sensiblea. Hau da, gustatu, denoi gustatzen zaigu –gustatuko litzaiguke, hobeto–, izpiritu unibertsaltzat ikusiak izatea. Nola ez! Hori da gaur gores-ten dena (noiz ez, gutxienez alesandrinoez geroztik?); Zuzenbideak bere burua deklaritzen duena; erlijioen aitortza; filosofiak proklamatzeko duena; norbanakook ere apal-apal xede duguna geure asmoan. Eta, alde batetik, ongi da. Unibertsaltasuna, izpiritu guztien komunikazio eta partekatze transparentearen zentzuan, gure kultura eta hezkuntza osoaren aspirazioa da. Gizatasun komunean guztion batasunaren ideia eta ideal-idea; eta, horregatixe, inoiz ez errealitatea de fakto, giza-ki guztion berdintasunarekin gertatzen den bezalaxe, baina guztion jomuga. Errealitatean Goethe, guk egin dezagun adina izango da euskal kultura. Eta hori berdin-berdin gertatzen zaio Alemanian. (Goethe “literatura unibertsalaren” aldekoa zen, beti aipatzen eta inoiz esplikatzen ez denez. Parentesi artean argitzeko, bada: literatura aleman eta nazional aleman unibertsal batena zen aldekoa, haren testuak irakurtzeko lana hartu duen

edozeinek dakien legez). Lizardi ez da euskal kultura Zarautzen jaio zelako, ez badugu guk egiten euskal kultura. Lizardiren aita ere seguru asko Zarautzen jaio zen, eta ja ez da euskal kulturako elementu diferentziatu bat, oker ez banago (anonimoki bai!). Unibertsaltasuna beti gizakiari eskainita dago, inoiz ez emanda.

Unibertsaltasuna gizatasunaren ideia bat eta kulturaren ideala delako, erraz bilakatzen da idazle kazetari eta intelektual kazetero askoren mozorroa (Estatu modernoak berarentzat egiten duen eran). Gehienetan unibertsaltasun famatu hori maskara bat izaten da. Agian ez engainatu egin nahi gaituztelako, berak engainatuak daudelako baizik (denok ibiltzen gara hein honetan nolabait engainatuak), errealitate egiazko bat baita islatzen dutena, errealitate dominantea hain zuzen. Errealitate konplexu eta kontraesantsuek natural-natural beren mozorroak sortzen eta banatzen dituzte gizartean –irudi legitimatzaileak, ideologiak, diskurtso identitarioak. Intelektual horiek, gu gurean bezalaxe, dauden tokian daude, dauden tokia islatzen dute, eta toki horrek espezifikoki beretzat –abertzaletasunari ukatzen zaiona– unibertsaltasuna erreklamatzeko du. Badirudi intelektualek, bakoitzak bere manieran, beti egiten dutela horrela-

ko zerbait. Beharbada ekidinezina da. Demokraziaz eta Konstituzioaz mozorrotzen dira batzuk, borrokaz eta askatasunaz besteak, bizitza sakratuaz eta moralaz bestetzu, elkarrizketaz, bakeaz. Ideiak aurpegian. Alegia, mozorroak denok dauzkagu: simulatzen ditugun segurantziaz, geure hautuak baino ez direnak. Sendo ailegutzen ditugun arrazoiak. Gure fedea. Gure mozorroak. Izan ere, kontraesanak larri eta mingarriak direnean, gizar-teak polarizatu egin ohi dira ezinbestean, alderdikeria hil edo biziko premia bihurtzen da (egiazko premia!), eta fenomeno kurioso hauxe hautematen da: alderdikeria deskalifikatua dago, baina tenorean halabehar historiko eta etikoa horixe da. Edo alderantziz: ezinbestekoa da, baina ez dago ongi ikusia. Segurantzia inoiz baino beharragoa da, baina inoiz baino gutxiagoa. Zein ausartu, hala ere, zalantzatan ibiltzen? Segurantzia-aren mozorro diferenteak asmatzen dira orduan, politikoak, moralak, etab. (“Masques! O masques!// Masque noir masque rouge...”, Senghor). Mozorroak janzten dira. Hitzen adierak irauli egiten dira. Iskanbilan ordena jartzeko, diferentzia sozialen gainetik –itxuraz!–, Estatuak unibertsaltasuna beretzat monopolizatzen du: alderdikerien kondena eta unibertsaltasun eta raziona-

litate predikuak jeneralizatzen dira (Estatuak bere burua autopredikatzen du), eta borroka alderdikoen tresnak dira, izan, predikuok (ezinbestean, esango zukeen Marxek, Estatuak bere jabeak badauzkanez gero, badauzkanez, eta jabeok beren morroiak eta profetak). Haren aurka, berdin, askatasuna edo elkarrizketa bezalako berba artxihumanistak, alderdietako baten esloganak bezala entzuten dira, ez dira “unibertsalak”. Honezkerok, unibertsaltasuna, mestizaia, mozorro taktikoak baino ez dira. Dena arma da, baina inork ez du nahi agertu armatua. Nonahi posizionatu, ezin izaten da ez zikindu, eta inork ez du zikindua agertu nahi izaten. Ez da anbigua izan nahi izaten, baina anbigua izatea da gogor borrokatuz konkista litekeen gorena, edozein alderditan nahiz alderditatik kanpo.

Gu geu –euskaltzale, abertzale, edo soil euskaldun eszeptiko burugogor–, ez dakit, gure posizioetan problemarik ez dagoelakoan ibiltzen ote garen munduan. Ez digute asko uzten. Dena dela, aitortzea ez da desohore, geu ere maiz mozorroek bortxatzen, antzaldatzen gaituztela.

* * *

Poeta bat hori da: behin eta berriro mozorroak erori egiten zaizkion bat. (“Bedeinka ezazu, Jauna –Senghor ari naiz noski berriro aipatzen–, mozorroaren azpian bere egiazko aurpegia bilatzen duen herri hau”). Behin eta berriro bere fedea ideietan, politikoengan, bere herrian, bere herriaren borrokan, puskatu egiten zaio. Bere barne isleraino jaisten da eta, ispiluan begiratzuz, munstro bat agertzen zaio orduan bere burua: *hala ere* abertzalea da!, ikusten du harriturik. Bere errealitate natural sinple gorria gizon-emakume, euskaldun, gazte, norbera gisa: gurasoek berarentzat nahi zuten izena ezin eraman duena, ikurrin bat kulunkatu ez zuten haurra, dena maite izan eta dena pikutara joan zaiona; bere lurrari josia, jendeari lotua, historia galduari atxikia. Bere biluztasun hutsa, definizioak eta tesiak utzi eta, dentxo gorria, bere esentzia animaliazkoa. Inorekin ez eta bere herri guztiarekin bai; guzti-guztiekin, bakoitzarekin, eta guztien kontra dago haren bihotza. Politika orotik haratago –politikoa erradikalki; borrokari emana– *hala ere* bakartasunean bakar (“Adanen bakartadea”, J. Zulaika). Inguruan denak bakoitza bere plataforman paratu –parapetatu– dira: Konstituzio-

an, aberrian, eskuin eta ezkerrean, Alderdian, sindikatuan. Espainola, frantsesa, nafarra, baskoa, dira denak. Bakoitza bere mozorroa. Zer naiz ni? Akatsez jositako curriculum handienetako bat da berea.

Poeta, hiritarra ere bada. Bere NAN txarteltxoan darama beti aldean, lagunekin doa, estudiatzen du, lana bilatzen du; bere protestak aldarrikatzen ditu, manifestazioen bat edo bestetan ibilia da, badaki Alderdien artean bereizten, ez ditu ezkutatzen bere iritziak Elizaren botereaz Nafarroan, bere parapetoak dauzka berak ere: eguneroko mozorroak eramatera behartua –“pertsanak”– munduko teatroan, denak bezalaxe. Bakarrik, erori egiten zaizkio behin eta berriro mozorroak. Eta, bere barneko poetara erretiraturik, ez du ikusten besterik orduan, munstro txiki arrotz eta ezagun bat baino, eguneroko errealitateak ukatua, ispiluan.

Munduan ezer ez den hori da bera. Haizea, berbak haizean. Inongoa ez da eta –aberri ukatuaren– abertzalea da errotik. Rh negatiboak bost axola. Aski du lurrraren txoko honetatik ilargia gustura ikustea, hemen-txe aberria sentitzeko. Zer da, bada, aberria? Datorren memoria da. Ez, ez dio Arana Goiriren hilobiari tu egingo hogeita hamar zilarrengatik. Lurra da, Lur Ama.

Bost axola aberrien mugak. “Gure hizkuntzan mitologia oso bat datza”, irakurri zion Wittgensteini. Berak mitologia oso bat errebindikatzen du. Bost axola Estatuak nahiz Estatutuak. Berak mundu bat errebindikatzen du. Bost axola gehiengoak, demokraziak, arrazoiak. Arrazoi nagusia badaiki aldiko nagusien arrazoa dela, nekez egongo da inoiz gure alde, modernian izan ala posmodernian: kontra dagoenean, kontra dago; gure aldekoa bada, kontra erabiltzen da. Berak aberriaren bizitza errebindikatzen du, ez aberriaren arrazoa.

Munduan inon ez dagoen leku horretan, bilatzen du berak leku txiki bat. Poesiak laguntzen dio inonezko espazio hori beretzat adelatzen. Beharbada filosofia. Espazio zail bat hori, konfortik eskaintzen ez duen eremua, ziurtasunik batere gabekoa, hori bakarrik gelditu zaio bera hor kokatzeko, dena duda-muda. Irakurriz, idatziz, bere ezleku aberria mugarririk gabe zabaltzen du. Isil-isilduz, mendeen barneraino jaisten da, izan zitekeen eta izan ez den gure historiaren uretan behera, arbasoekin solastera. Hortxe dago bera. Hor doa. Denak daude nonbait: Alderdian, sindikatuan, klandestinitatean, literaturan. Berak ez daki non dagoen. Nolabait, ez dago. Berea ikusle izatea da, ez egoile.

Inonez dago. Baina hor, tinko. Amorruez. Kontraesan guztiekin. Arima zolako dudagarritasun guzti eta zalan-tzekin. Eutsi. Bere aurreko onartezintasun guztiekin gatazkan, legeak lege eta santuak santu. Berea ez baita inon ez egotea, ez. Oraingo “hirugarren espazio” hori ere ez, fronteen artean. Bera frontean dago. Borrokan dago. Militantzian dago. Absurdoan dago. Nahi eta ez nahi, ez nahi nahi eta sutsuki nahi. Erruki eta gorroto. Borrokarekin ados eta desados beti. Esperantzen aurka, desesperatu. Desesperantzen aurka, temati. Ulertu ez eta maitatzen den mundu batean. Inoren ez eta bere buruaren erruki, askotan.

Ez dagoen espazio terrible hori da gelditzen zaion espazio intimo bakarra. (Zein espazio ez laboral, ez sindikaletan hil zen egiaz gure aita?). Hori du espazio publiko bakarra ere bere inpotentziarentzat. Eta badaki inpotentziaren espazio horixe dela borrokako beste lagunena, eta beraiek ere badakitela –ez da inor baino argiagoa–, beren mozorro guztiekin, insegurantzia ezkutu eta beldur guztiekin, infernu batean denak ukabilka bizirauteko munduak ez daukalako beste lekurik gure herriarentzat. Badaki, ez lehenago eginiko, ez oraingo mundu eginikoa izan daitekeela gure herriaren lekua.

Mundu berri bat behar dugu bizitzeko. Ilunean haztamuka bakarrik eraikiko duguna, eraikitzen ari garena. Hori dena badakielako, maitatu gura anbiguo bat eta are behar gorri kontrolaezin bat, otoi eta eskertu nahikunde bizi bat, erruki infinitu bat sentitzen du barne zaurituan, politikoarentzat, filologoarentzat, bera ez diren borrokako lagun ausartago, jakitunago, deliberatutago guztientzat: bertsolari, amnistia batzorde, panderojole, kazetari sakrifikatu, jasanekin eta ber denboran maite-maite guztientzat, bera bezain ezlekukoak denak mundu honetan. Denak maite ditu, haien mozorroak gorroto baditu ere. Eta gauean filologo jasangaitza kasik grinaz irakurtzen du behin eta berriro, euskara ikasteko. Elkarsufritzen du berriro politiko nazkantearekin Madrilgo eraso bakoitzean, egunero alegia. Negar egiten du presoaren aita eta amarekin. Atentatu bakoitzarekin dardaratzen da. Hori da bere patua.

Gure kontraesanak –aitortzen digu poetak gu de non aitortza– asko eta diferenteak dira, barruan zein kanpoan. Ez da ezer berria, esaten digu: euskalduna horrela bizi da erromatarrez gero gutxienez (lehenagotik!), beti kontraesanen artean, kanpoarekin, bere bukuarekin. Haren kanpoak eta barruak bat egiten dute.

Beti herri “unibertsalek” inguraturik, hura beti zibilizatu gabe. Beti haien miraz, berearen konplexuz. Agian zera da berria: euskaldunak, beharbada benetan oso zibilizatua ez zelako, erraz beretu ditu inguruko herri handiagoen kultura eta mintzairak, bereak baztertuz, batez ere zilar eta karrera bila ibili denean Inperioan, gero Estatuan. Ez bide zuen, bere nortasuna zabartu eta besterena jantziz “unibertsaltze” horretan, kontraesanik sentitzen. Hori izan da gure historia tradizionala. Euskaldun unibertsalak, gure instituzioentzat berentzat, nolana hiko Inperio militar eta izpiritualen banderapean fortuna egitera etxetik joan zirenak izan dira, espainola izatea negozio bat zenean (berriro bilakatu da); etxean lanean gelditu ziren euskaldun langinek, giza nortasun ezunibertsaleko ganadua izaten jarraitu dute, antza. Galizian entzun nuen, galego bat galegoentzat handia Madrilen egiten dela. Euskaldun handi (“unibertsal”) bat beti galegoa da orduan. Orixe edo Lizardi ez dira unibertsalak, Unamuno bai. Oraintxe bertan –errealitatea hori da, folklore apur bat gorabehera–, intelektual baskoak Savater, Juaristi eta konpainia dira de fakto; poeta baskoak Otero eta Celaya. Ez Madrilen bakarrik –hori ulertzen da–, Iruñean hala-

-halaxe eta Gasteizen orobat. Euskaradunen herria beti izan da pobrea. Horregatik, azkenean geuretzat ere, unibertsala beti kanpoan egiten da; azken finean, unibertsala esaten den hori, handien, boterearen onarpenak egiten baitu. Guztiz gain, ofizialki unibertsala, beranduenik Erdi Aro eta Errenazimentuaz gero, ez da Eliza “Katolikoa”, honen lekuan bere burua sakralizatu duen Estatu da eta Estatuaren ingurua. Zinez euskal “unibertsaltasun” batentzat historia horretan eta mundu horretan –modernian alegia– luzarora ezin egon zitezkeen lekurik bere Koroa edo Estaturik gabe. (A posteriori errazagoa da jakitea: XIX. mendean apika ez zegoena, XX.ean geratu da garbi). Hala ere, Euskal Herriek lekutxo bat oraindik eduki uste zuten beren instituzio tradizionalekin –iragana eternizatzeke ilusioa–, herri gisa inolako erakundetatik larrubixian gelditu diren arte karlistada gerra zibiletan. Nola izan daiteke posible Euskal Herri “libre” bat Estatu subirano batean? Ez da posible. Kontraesan bat da. Hori zen, alabaina, liberal foralisten ilusio zoroa; karlistena, Estatu premoderno/presubirano batean eternizatu ahal izateko ilusio ergela zen bezala. Gero, kontraesan hori apurtu nahita borrokan jardun gara ehun urtetik gora ho-

netan. Horretan dihardugu oraindik –edo: omen dihardugu–, batzuk liberal foralisten ilusio eternalean, “balio” unibertsalen banderapean betiere (kasualitatez bezala, berrehun urtean herri txikientzat beren buruen sakrifizioa beste soluziorik ez behin ere, Estatu dominatzaileentzat beren dominazioaren kuestionatze izpirik sekula ez, jeneratu duten balio “unibertsalak”); besteak mundu modernoan Euskal Herriak bere leku propioa edukitzearen alde, beste edozein herri libre bezalaxe, subiraniak ez baitira konpartitzen. (Borroka zaharraren kapitulu berri bat. Baina ez fronte zaharrak!). Orain globalizazioaz eta mestizaiaz altxatu da gora mintzoa, euskaldun euskarazkoa eta independentea izaten setatzea berriro barbaroa eta probintzianoa da: hala izan da Espainia inperialean, liberalean, errepublikanoan, faxistan, hala da orain demokratikoan. Unibertsala eta globala beti Espainia eta espainola dira, eta haren probintziak izan behar dugu unibertsalak izatekotan. Hori horrelaxe, disimulurik gabe, José Antonio Primo de Riveraren testuetan ikasi eta batxilergoan onartu behar izaten genuen guk. Orain portaera politically korrektoaz onartu behar da. Hala, agindu konstituzional eta izpiritu unibertsaltzat onartzen da “Espainian

espainolez”, Errektoregotik Ertzaintzara; “Euskal Herrian euskaraz” ergelkeria fanatikoa eta probokazioa da, Ertzaintzatik Errektoregora. Mestizaia da –hemen– unibertsala eta progresiboa.

Berria? Zera bakarrik izan daiteke berria: denbora ez dela guretzat ere alferrik pasa. Honezkero integrista eta aranista bakarrak hemen, Arana baino aranatarra-goak, haren etsai espainolistak direla. Izan ere, esanak esan, edozeinek daki Arana gaixoa Euskal Herrian zenbat editatzen, saltzen, irakurtzen, aipatzen den zinez, amorruta gorrotoz beraiek aipatzen dutena besterik alegia. Begien bistan dago, abertzaleek –eta jeltzaleek berek– aspaldian beste testu batzuk irakurtzen dituztena. Hala ere, behiala ikertzaile orain dogmatikoa eta alferra, eta haren lagun tertuliano orojakilea, beti ziur daude, abertzaleen ideologia gaur bertan, beraiek behin XIX. mendeko kazeta artikulua batzuetako esaldi batzuetan aurkitu omen zutena dela nahitaez. Alegia, testuak irakurri ez dituzte beraiek egin, gure kritiko zorrotzek, baina bai irakurri omen zituen beste bati eta gero elkarri kopiatu beti kirtenkeria pare bera, Sabinekin idatzia bai, egia da, egia den bezala orain ehun eta piko urte idatziak direla, eta testu horien izaera ez zela teoriagintza razio-

nal batena, borroka eta propagandarena baizik. Horixe da gaur Espainian dagoen abertzaletasunaren ikerketa eta ezagutza maila akademiko eta publiko altua. Berri-berria ez da, ordea, ikusi gura duenarentzat, hemen nahi dena ez dela arraza berri bat, eta bai euskal herri berri bat, librea, inoren menpegabea, bere buruaren jabea, bere lanaren eta kulturaren egilea, beste herriekin bat eta solidarioa; eta horretarako guztirako ez dugula inolako inoren mitologiarik behar, modernitatearen konklusioak ateratzea bakarrik baizik. Demokraziaren printzipio elemental batzuk, justiziaren zentzu pixka bat, nazionalismoak itsuturik ez egotea (zinezko nazionalismo espainol edo frantsesak), eta nahikoa da. Herri txiki bat –herria, kultura– noizbait ere batasun normalean –historikoki biolentziaz eragotzian– batzeko proiektuak, problemaren batzuk baldin badauzka batzuentzat justifikatzeko, betiere banaturik eta biziaren arriskuan jarraiarazteak, gizarte modernoan, inorentzat ez dauka aspaldi justifikazio razionalik batere, kakoa hor baitago. Zergatik gauzak beti alderantziz eztabaidatu nahi hori, justifikaziorik ez daukana aldatu nahi lukeenari exijituz beti justifikazioa?

Zer ari gara, eztabaidarik ez daukana eztabaidatzen? Foruak direla eta ez direla, modernizatu behar direla, gorde egin behar direla, kendu... badoa berrehun urte eztabaidatan. Estatua eskatzea ez dela arrazoizkoa (behin Estatuok gaindituak daude, bestean banaezinak dira), federazioa hobe, hobe konfederazioa, Konstituzioak dio alabaina, Estatutua dela denon elkargunea, eta eskubide historikoak?, bake soziala puskatzea omen da hori: berrehun urteren buruan, betidaniko eztabaidak ez baitute eztabaida eternizatzea beste zentzurik, eta eztabaidak eter-eternizatzea bihurtzen da politikoen lan guztia azkenean. Evidentea zera da: herri txiki bat hiruzpalau puskatan, XXI. mendean, bizi ezinda egotea bazter batean, dagoen bezala, lehenengo, ez dela prozesu razional, justiziazko eta askatasunezko baten emaitza historikoki; eta, oraintxe bertan, absurdo hutsa dela, bere buruari zibilizatua deritzon paraje batean, politikoki nahiz moralki. (Europa batuan Euskal Herri txikia hirutan banatua: zein razionaltasun mota da hori, nazionalismoak gaindituak omen dauden aron?) Absurdo ebidente horri soluzioa bilatu beharri ihes egiteko makina bat bihurturik daude eztabaidak,

beti leku berean jira-biran jarraitzeko, inon geldiezin, inora higiezin, deus ez egitearren dena kuestionatuz.

Denok badakigu gatazka ideologikoak (hedabideetako nahiz akademikoak) ez direla borroka politikoa-ren zalduneria arina baino. Politikoa dela Euskal Herriaren arazo nagusia eta politikoa izan behar duela soluzioak. Denaren politizazioaren aurka borrokatzen dugu, hala ere; kontziente, kontraesan politiko, ekonomiko, kultural, moralen korapiladuraz guztia guztiarekin. Horregatixe nahi dugu eta behar burujabetasuna, erantzukizuna geurea eta geurea bakarrik izan dadin, gaurko txikizio moral, kultural, sozial eta politikotik, moralki, kulturalki, sozialki, politikoki herri berri bat jasotzeko ahaleginean. Ez dugu salbazioa hitz magiko batean bilatzen. Ez dugu batere salbazioa bilatzen, baizik erantzukizuna, geure erantzukizunaren askatasuna, horixe besterik ez baita burujabetasuna, poliki-poliki geu altxatuz joateko egungo itolarritik ahal dugun modutxoan. Ez gaitzabela salbatu; batez ere ez Madrildik eta Paristik beti.

Inork ez du nahi hemen Erdi Aroko Arkadiaren batera itzuli, ez geure baitan bildu eta irla bihurtu, ez modernitatea ukatu. Kritika asko egiten badizkigute,

batzuk ez arrazoi gabe, geuk ere eginak dauzkagu gehienetan, kritikok ez badakite ere; edo jakin bai, batzuek bederen, baina esan ez. Hala ere, erasoak eraso –hemen ez du inoiz atertzen–, desanparo ideologiko guztietan irauten ikasi samartuak gaude bitartean.

Gertatzen dena da, hainbeste eztabaida, kritika, autokritika, antikritika artean, beti defentsiban aritzera bortxatuak, egoera ahul eta zail batera etorriak garela. Hainbeste faltsifikaziotatik defendatzen, azkenean geure buruaren beste faltsifikazio batzuk izanez bukatzen dugu, polemikan sartzen bagara. Geu ere mozorroz armatuak, kritika orori itxiak, etsaiaren oso antzekoak bihurtzen gara kapitulu askotan, eta geu bihurtzen gara azkenean geure etsaiak. Edo, bakea nahiz, ez dakit kontzientzia argitu ala makaldu egiten dugun gehiago, inpotentzia eta inhibiziora kondenatuz geure buruak. Polemikari ihes egin nahi dionak, azkenean ez du izaten beste erremediorik hemen, amore eman edo arazolari ihes egitea baino. Hots, kapitulatu. Etsi nahi ez duenak, bere buruarekin eta lagun nahiz etsaiekin etengabe kontraesan artean jarraitu behar izaten du Ulisesen bidea. Odisea bat baino gehiago, helburuan Itaka fidagarririk gabeko nabigazio kaos bat, gaur hara, bihar ho-

na, Madrilek agintzen dituen haizeen arabera. Eta kaosak nekagarria da. Menperatuaren kasuan, kolpeek adina bere luzidotasunak nekatzen baitu hura. Bizitza borroka da, idatzi dio Petrarca, antsiatu denean, “Avignongo Sokrates” lagunari; baina borroka astunak izpiritua, gaztetan gihartsua, beratu egiten du luzarora, nekatu egiten du. Eta ez dago –idatzi dio– izpiritu nekatuarena baino neke handiagorik.

Gizatxarrak baino gehiago gizapobreak, pobreak esan nahi duenarekin, kontraesan artean eta pobre bizitza gara, hori izaten da askotan gure izpiritu nekatuaren inpresioa, bere burua ikusteko euskal kulturak daukan modua. Zergatik izan nahi dugu, garen baino pobrea goak?, egiten digu poetak aldarri mende berriaren ataritik. Kultura ez al da unibertuala? Egin dezagun mundua gure etxe eta hiri. Izan bedi gure poza Petrarca, poeta erbeste luzeak mindua –“erbestean ernea naiz ni”–, muntro abertzalea bera ere eta aitzindaria. Gure pena Césaire, bere arrazaren mendetako exilio antillarra kantatzen. Gure poza eta pena Senghor (“Masques! O masques!”), Aresti, Lizardi, Atxaga, Sarrionandia. Poesiak ez digu puskailetan dagoen etxea birreraikiko. Eramangarriagoa egiten digu, hala ere, gure patua. Zertxo garen gu

geu, irakatsiko digu (denak bezala); zenbat edertasun eta libertate daukagun, ordea, eskura. Etxea eta mundua, mundua eta hiria, dena bat. Gure txikitasunean ere, Petrarca, Hölderlin, Wittgenstein, gure sutondoan daudela sentituko dugu, Lizardi, Aresti, Atxaga, Sarriekin batera. Berrizbeitia edo Arregi Diaz-Herediako bat, Otamendi/Aranbarri, Cano/Uribe, Euskal Herri gaztea munduarekin solas etengabea eta mundua gurekin. Militantzia guztien aurka orain Aranzadi milenaristak ailegatzen digun Anakreonte hori bera. Gure hiri txikian mundua egonen da gurekin dialogoan. Gu kuestionatzeko, bai. Eta indartzeko ere gure kontraesanetan, gure barne hausturan. Egia baita, kaos bat garela, kaos batean bizi garela. Ez garela, izan nahi duguna (baina ez garen horrek ere egiten gaitu –gure porrotek adina gure ametsek!). Egia baita, globalizazio eta unibertsaltasun diskurtso gehienak espainolismoaren tranpak baizik ez direla, onenean ere anbiguoak. Baina gutxienez anbiguoak badirela, zer demonio, eta hori ez dela beti txarra, mozorro eta ilusio batzuk erantzi eta, ispiluan geure burua biluzik ikusteko. Zeren eta ez baita gezurra, beti zertxobait antigualduak gabiltzala, modernoak izan nahita; mito txotxolo asko daukagula buruan

eta aurreiritzi txaldan askok jaten digula burua; gure eskolak ez direla onak, hizkuntzak ez direla behar adina estudiatzen Euskal Herrian; inoiz ez garela iristen, behar genukeen bezain unibertsalki eta globalki Wittgenstein, Hölderlin, Petrarca pentsatzera eta sentitzera; Césaire, Senghor, gureganatzera. Askotan erortzen garela probintziakerian eta auzokerian (auzoaren auzokerian ere bai, haren unibertsaltasunean baino maizago). Inoiz ez dugula diferentzia eta identitatearen nahi genukeen oreka lortzen. Eta zer? Borrokan ez jarraitzeko arrazoiak ote dira horiek, ala are gehiago jarraitzekoak?

Dena da problema. Soluzioa poetak ez daki. Bakarririk, ispiluak irakurtzen ditu. Ispiluak idazten ditu. Bere ezlekuko leihoak unibertsora zabaltzen ditu. Kanpora adina, barnera. Geu garentxora, gure mila kontraesantetan. Geu izan nahian. Eta ezaguna da herri txikietan, kanpoko leihoak zabalduz gero, “unibertsaltasun” haize bortitzek airean paperezko nortasun asko eraman izan dutela, zilarrezko mana eta urrezko ezitia erruz omen darian urrutiko erregearen jardinetarantz. Baina poetak ez du horregatik etxeko leihoak unibertsora zabaltzea utziko, ezordu eta ezleku mortuotan arnasa berria sar dadin, itsaso eta mendiko herri honetan, etxean geratu diren

munstro abertzale eta ber denboran unibertsal guztien-
tzat. Kontraesan artean, baina tinko.

Bere burua norma deklaratu daukan mundu anor-
mal honetan, izan gaitezen, bada, munstro.

2002ko udan, Kolonian.